

EDIN RADUŠIĆ

Iljas Hadžibegović – Historičar socijalne historije

Doktor Iljas Hadžibegović je bio dugogodišnji nastavnik Filozofskog fakulteta u Sarajevu i jedan od najistaknutijih historičara austrougarskog perioda bosansko-hercegovačke historije. On je bio historičar koji postavlja standarde i norme, osoba koja je bila uzor onima koji ulaze u svijet prošlosti, od studenata, preko magistarskih i doktorskih kandidata pa do zrelih i već afirmisanih historičara.

Iljas Hadžibegović rođen je 27. jula 1938. godine u Crniču kod Bugojna. Nakon završetka osnovnog, gimnazijskog i fakultetskog obrazovanja (studij historije završio je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, 11. februara 1963. godine) u Institutu za istoriju radničkog pokreta (sada Institut za istoriju) 1964. godine započinje naučno-istraživački rad, gdje je radio do izbora za asistenta na Odsjeku za istoriju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, 1. januara 1970. godine. Postdiplomske studije iz Istorije naroda Jugoslavije XIX i XX vijeka završio je 29. septembra 1967. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu, odbranivši magistarski rad pod naslovom *“Počeci radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini do majskih štrajkova 1906. godine”*. Akademsku 1967/68. proveo je na specijalizaciji u Beču kao stipendista Vlade Republike Austrije. Doktorsku disertaciju *“Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine”* odbranio je 10. oktobra 1977. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. U zvanje docenta na predmetu Istorija naroda Jugoslavije - novi vijek sa savremenom istorijom izabran je 1. februara 1978. godine, u vanrednog profesora unaprijeđen je marta 1981, a najviše nastavno fakultetsko zvanje, redovni profesor, stiče 5. marta 1987. godine.

Naučni opus profesora Hadžibegovića čini više od sto bibliografskih jedinica. Doktor Hadžibegović je radove objavljivao u najpriznatijim naučnim historijskim časopisima u Jugoslaviji. Pored južnoslovenskih jezika njegovi radovi su publicirani i na engleskom, njemačkom, italijanskom i češkom jeziku. Važan dio naučnog i pedagoškog angažmana doktora Hadžibegovića predstavlja njegovo sudjelovanje na brojnim naučnim konferencijama u zemlji i inostranstvu, na kojima je svoja znanja stečena napornim radom i primarnim arhivskim istraživanjima razmjenjivao s kolegama iz bivše Jugoslavije i drugih evropskih zemalja. Značajnog traga ostavila su njegova učešća na konferencijama u Lincu 1968, Beogradu 1979, u Reggio Calabrij

iste godine, u Pragu 1980, u Budimpešti 2001. Također, bio je stalni učesnik savjetovanja o historijskoj nauci i njenim problemima gdje je dao veoma vrijedan doprinos izučavanju historiografije perioda austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini.

Izuzetno vrijedan dio profesionalnog angažmana profesora Iljasa Hadžibegovića predstavlja njegov pedagoški i naučni rad na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, gdje je u skoro četiri decenije dugom periodu učestvovao u svim vidovima i nivoima nastave. Bio je mentor diplomskim, magistarskim i doktorskim kandidatima iz zemlje i inostranstva, kao i predsjednik ili član u više od 20 komisija za odbranu magistarskih radnji i doktorskih disertacija. Posebno treba istaći njegov rad na organizaciji i rukovođenju postdiplomskim studijem na Filozofskom fakultetu, gdje je profesor Hadžibegović bio i šef Kolegija. Među studentima i kolegama nastavnici i asistentima ostao je upamćen kao profesor koji je imao sposobnost da na jednostavan način objasni kompleksne historijske i uopće društvene pojave i procese. Pri tome je koristio vlastito iskustvo i pretpostavljeno iskustvo studenata kojima je trebalo objasniti ponekad teško shvatljive motive historijskih aktera.

Doktor Hadžibegović je obavljao niz rukovodećih i odgovornih poslova u nastavno-naučnim i naučnim institucijama, kao i redakcijama naučnih i stručnih časopisa. Bio je direktor Instituta za istoriju u Sarajevu, član naučnih vijeća Instituta za istoriju u Sarajevu i Orijentalnog instituta u Sarajevu, predsjednik Savjeta RO Filozofski fakultet, prodekan Filozofskog fakulteta, dekan OUR-a za Filozofiju, predsjednik Vijeća Odsjeka za historiju i šef Kolegija postdiplomskog studija, član redakcije časopisa *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, *Glasnika arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, *Hercegovina* i *Naša škola* te glavni i odgovorni urednik časopisa *Opredjeljenja* i *Prilozi* Instituta za istoriju Sarajevo. Treba naglasiti da je profesor Hadžibegović dugo godina bio aktivan član Odbora za historijske nauke Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Za svoj nastavni i naučni doprinos profesor Hadžibegović je dobio više nagrada i priznanja. Za rad na Filozofskom fakultetu dobio je priznanje društveno političkih organizacija (1976), za monografiju *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine* nagrađen je sa nagradama - IGKRO "Svjetlost" (1980) i republičkom nagradom za nauku "Veselin Masleša" (1983), a dobitnik je i "Plakete grada Sarajeva" (1985).

* * *

Općenito gledajući, profesor Iljas Hadžibegović je izučavao širok spektar tema iz ekonomsko-socijalne, demografske pa i administrativno-političke i drugih aspekata historije, u mjeri u kojoj je to bilo neophodno za razumijevanje bosanskohercegovačkog društva u cjelini, pri čemu stoji ocjena da se posebno afirmirao kao vodeći naučnik

u izučavanju socijalne historije 19. i 20. stoljeća. On je Bosnu i Hercegovinu i bosanskohercegovačko društvo razumijevao i izučavao kao jedinstvenu cjelinu, sa svim specifičnostima koje su imale određene vjerske, nacionalne i socijalne grupe. Svoje razumijevanje Bosne i Hercegovine i njene prošlosti, pomalo emotivno, izrazio je u naslovima dva kraća osvrta objavljena 1991. i 1996. godine. Prvi je naslovljen “*Bosnu ni vijekovi nisu razgradili*”, a drugi “*Nepoznata Bosna. Taj divni zajednički život*.”

Centralna mjesta naučnog opusa profesora Hadžibegovića predstavljaju njegove samostalne knjige: izuzetno vrijedna i nagrađena objavljena doktorska disertacija *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine*, te njegova druga knjiga *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*. Vrijedan prilog profesor Hadžibegović je dao i kolektivnom sintetskom djelu *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, nastale u teškim vremenima u kojima je bilo nužno pokazati utemeljenost osamostaljenja Bosne i Hercegovine i ubijediti i sebe i druge da pravo stanovništva Bosne i Hercegovine za svojom državom ni u čemu ne zaostaje za pravima drugih naroda Jugoslavije.

Može se reći da je Hadžibegovićeve objavljena doktorska disertacija *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine* (Sarajevo 1980), dobrim dijelom socijalna historija Bosne i Hercegovine od sredine 19. stoljeća do početka Prvog svjetskog rata. Prije pojave ove knjige problematika radništva izučavana je uglavnom kroz prizmu organizaciono-političkog djelovanja radničkog pokreta, bez analize postanka i zaokruživanja ove nove društvene strukture, čije je izrastanje postalo paradigma modernizacije Bosne i Hercegovine, i ekonomske i socijalne. Iako se ni profesor Hadžibegović nije uspio upotpunosti otrgnuti utjecaju političkog trenutka u kojem je knjiga nastala, on je svojim metodološkim pristupom, koji se zasnivao na detaljnoj analizi nastanka i izrastanja ovog za bosanskohercegovačke prilike novog društvenog sloja do početka Prvog svjetskog rata, uspio ideologiju svesti na najmanju moguću mjeru. On je u pet glava ove knjige detaljno istražio i predstavio, pored privredne osnove i ekonomskog razvoja, ljudski potencijal, društvene strukture i društveni razvoj Bosne i Hercegovine posljednjih decenija osmanske vlasti i u periodu austrougarske uprave, uz očekivano stavljanje najvećeg akcenta na strukturu i broj radnika, položaj radničke klase i njen politički profil. Značaj knjige o radničkoj klasi je prepoznat od većeg broja istaknutih historičara koji su se bavili novijom južnoslovenskom historijom. Komisija za izbor Iljasa Hadžibegovića u zvanje redovni profesor je izdvojila nekoliko ocjena. Naprimjer, Đorđe Stanković je u beogradskom *Istorijskom glasniku* 1984. godine napisao da je: “*u jugoslovenskoj istoriografiji malo radova koji kompleksno obrađuju problem nastanka jedne klase ili grupe. Delo Iljasa Hadžibegovića izuzetno je po inovacijama koje sadrži i po teorijskom pristupu*.” I druge brojne naučne ocjene ove knjige objavljene u prestižnim naučnim časopisima bile su veoma pozitivne. Dokaz o vrijednosti ove knjige

za izučavanje socijalne historije Bosne i Hercegovine nalazimo i u činjenici da je ona i sada, u vremenu kada socijalizam i sve teme koje su uz njega vezane – među njima *klasa, radništvo, radnički pokret* – nisu popularne, ostala nezaobilazna univerzitetska literatura.

Vrijedan ali, nažalost, do kraja nerealizirani dio projekta DC/13 *Privreda i društvo u Bosni i Hercegovini u Prvom svjetskom ratu* zaokružio bi Hadžibegovićevo razumijevanje i tumačenje transformacije društva i društvenih promjena pred kraj osmanske i za vrijeme austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini. I u više radova, u kojima je profesor Hadžibegović istraživao problematiku bosanskohercegovačkog grada u vremenu historijskih mijena - podsjećamo da je kruna istraživanja te tematike bilo publikovanje njegove druge knjige po redu *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća* - društvo i socijalna transformacija su bili u fokusu njegovog istraživanja. Izučava vjersku, nacionalnu, klasnu, obrazovnu i profesionalnu strukturu bosanskohercegovačkih gradova, a dužnu pažnju posvećuje stambenim, kulturnim i zdravstvenim prilikama gradskog stanovništva. Tu je, prateći sukob tradicije i modernizacije u Bosni i Hercegovini, između ostalog analizirao društveni razvoj gradova, socijalne odnose i promjene u socijalnoj strukturi gradskog stanovništva koja se sporo mijenjala. Zato Hadžibegović zaključuje da “*bosanskohercegovački grad dugo vremena zadržava agrarni karakter*”. Posebno traga za faktorima koji utječu na zadržavanje starih struktura, ali isto tako i za onima koji su doprinosili etničkom i vjerskom šarenilu bosanskohercegovačkog grada, pri čemu veliku važnost u procesu promjena pridaje pridošlim strancima.

Ilija Hadžibegović je pisao duge i analitične radove koji zatvaraju određeni naučni problem, ali i veoma kratke radove koji određeno pitanje samo notiraju kako ono nije naučno riješeno ni valorizirano i ukazuje na potrebu njihove potpunije historio-grafske obrade. U nekim radovima je sagledavao cjelinu društva ili društvenog sloja i njegove promjene (kao u slučaju radničke klase i struktura gradskog stanovništva), dok bi u drugim u fokus istraživanja stavljao, uslovno rečeno, strukture sa margine i sitnije pojave. Naprimjer, piše radove o Slovincima u Bosni i Hercegovini, stranim radnicima i njihovoj ulozi u nastanku i razvoju radničke klase, italijanskim radnicima u Bosni i Hercegovini, radnoj snazi u rudarstvu i metalurgiji, o strukturi stanovništva pojedinih naselja, o promjenama u strukturi gradskog i agrarnog stanovništva, o uvođenju obaveznog bolesničkog osiguranja i sindikalnom organiziranju, o nacionalnim manjinama u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske vladavine, počecima građanskog društva u Bosni i Hercegovini pred kraj osmanske vlasti i za vrijeme austrougarske uprave (ovaj rad u koautorstvu s Husnijom Kamberovićem), migracijama stanovništva općenito ili migracijama pojedinih grupa.

Stavovi i zaključci u knjigama i radovima Iljasa Hadžibegovića, kada je riječ o socijalnoj, ali i drugim aspektima historije, bili su veoma odmjereni i zasnovani na

provjerenim činjenicama. Bogata i raznovrsna izvorna podloga i probrana referentna literatura u njegovim knjigama i radovima, doprinijela je uvjerljivosti zaključaka Iljasa Hadžibegovića pri obradi i socijalnih tema bosanskohercegovačke historije. Ostao je poznat po poklanjanju višeg nivoa povjerenja podacima koje je iza sebe ostavila državna administracija i popisi stanovništva, nego različitim percepcijama i privatnim procjenama i proračunima, smatrajući da će se na taj način zaštititi od prevelike ideologizacije pri rekonstrukciji tema vezanih za historijsku demografiju, iako je bio svjestan da i službeni podaci dijelom mogu biti rezultat ideologije, u ovom slučaju državne.

Kada se sumira doprinos Iljasa Hadžibegovića izučavanju socijalne historije Bosne i Hercegovine 19. i 20. stoljeća treba početi od konstatacije da je socijalna tema bila glavni predmet interesovanja i izučavanja ovog plodnog historičara, iako, kako je već pomenuto, Hadžibegović nije bježao ni od drugih aspekata historije. Posebno ako su oni predstavljali nužan kontekst za potpunije razumijevanje društva i društvenih promjena. Metodološki, on je izučavanje socijalne historije Bosne i Hercegovine naznačenog perioda podigao na jedan viši nivo, uz napomenu da naučni pristup, opća tema, uopćavanje i donošenje generalnih zaključaka u njegovim radovima nisu vodili ka gubitku zanimljivosti teksta. Profesor Hadžibegović je uspješno metodološki spojio opće i pojedinačno u svom tekstu, zadržavši zanimljivost priče izbjegavanjem depersonalizacije historije (njegovi akteri nisu bez imena), kao i naučnost prezentiranog naučnog problema, metodom uopćavanja i donošenja generalnih ocjena i zaključaka.